

Den faktiska sambeskattningen slopas

Av departementsrådet Gunnar Björne

Allmänt

Genom riksdagsbeslut nyligen har en välkänd rättsfigur inom skattesystemet avskaffats i princip (Prop 1975/76: 77, SkU 1975/76: 27, SFS 1976: 67–84). Det gäller den s. k. faktiska sambeskattningen. Om en gift person driver jordbruk eller rörelse med biträde av maken har hittills inte medgetts avdrag för värdet av dennes arbetsinsats. Den make som drivit verksamheten har beskattats för hela nettointäkten som alltså här är resultatet av båda makarnas arbetsinsatser. Denna faktiska sambeskattning har stått kvar trots att vi genom 1970 års skattereform i princip infört en individuell beskattning av makarnas arbetsinkomst.

Skälet till att den faktiska sambeskattningen behållits är svårigheterna att få lämpliga regler för en uppdelning av inkomsten mellan makarna. Reglerna skall å ena sidan medge en uppdelning som motsvarar vardera makens faktiska insatser i form av arbete eller annat i förvärvskällan och å andra sidan hindra obehöriga skatteförmåner. Tidigare har svårigheterna ansetts alltför stora. Men uppfattningen har svängt och det anses nu allmänt, att möjlighet till en fördelning av den gemensamma inkomsten bör finnas. Det är emellertid inte fritt fram för inkomstuppdelning efter makarnas egna önskan, utan åtskilliga begränsningar gäller.

I det följande lämnas en redogörelse för de nya reglerna. De bygger på ett förslag från 1972 års skatteutredning (Ds Fi 1975: 10) och tillämpas första gången vid 1977 års taxering. Reglerna är samordnade med de nya skattebestämmelserna rörande fåmansbolag för vilka redogörelse tidigare lämnats i denna tidskrift.

Skälen för en individuell beskattning i de nu aktuella fallen berörs av finansministern i propositionen. Han säger bl. a. att en sådan beskattning ligger väl i linje med dagens värderingar. Beskattningen bör vidare vara individuell för att den allmänna försäkringen skall ge åsyftat skydd. Även önskemål om neutralitet mellan olika företagsformer talar för en individuell beskattning av gemensamt verksamma makar.

När det gäller rätten till inkomstuppdelning skiljer man i den nya lagstiftningen på två fall då makar samverkar. Det ena fallet är då den ene maken biträder i den andres förvärvsverksamhet. Den som driver verksamheten framträder här som den huvudsaklige inkomsttagaren och den medhjälpare makens insatser är av mer osjälvständig art. Här är riskerna för missbruk i form av inkomstöverföringar mest påtagliga. Det andra fallet, då makarna

tillsammans driver en verksamhet utan att någon kan sägas inta en företagsledande ställning, rymmer mindre risker för missbruk. I sistnämnda fall där båda makarna är självständiga yrkesutövare i samverkan är det enligt finansministern knappast försvarligt att tillämpa ett system med begränsningsregler.

Beskattningen i medhjälpfallen

Enligt de nya reglerna får inkomstuppdelning ske bara om vissa förutsättningar är uppfyllda. Det krävs att den medhjälpande maken har arbetat minst 600 timmar under beskattningsåret i den andre makens verksamhet. Vidare skall arbetet i allmänhet ha utförts utanför bostaden. Är dessa förutsättningar uppfyllda skall medhjälpande maken beskattas för värdet av sin arbetsinsats. Maken får dock inte tillgodoräknas mer än vad som kan sägas motsvara marknadsmissigt vederlag och inte heller mer än $\frac{1}{3}$ av nettointäkten. Av kontrollskäl har rätten till uppdelning begränsats till inkomst av jordbruk och rörelse.

Begränsningsregler som bygger på arbetad tid och på arbetsplatsens belägenhet kan givetvis bli svårkontrollerade och ge upphov till tolkningstvister. Finansministern framhåller emellertid i detta hänseende att begränsningar är nödvändiga för att hindra obehörig inkomstuppdelning. För att kunna tillgodose önskemålet om en individuell beskattning i dessa fall måste man acceptera relativt komplicerade regler.

När det gäller skattemyndigheternas möjlighet till kontroll innehåller den nya lagstiftningen inte några speciella regler. I det sammanhanget uttalar finansministern att det enligt vanliga regler är de skattskyldigas sak att styrka förutsättningarna för särbeskattning. Enligt hans mening är det olämpligt att fästa avgörande vikt vid en eller annan formell omständighet. En helhetsbedömning måste ske vid taxeringen. Givetvis underlättas en sådan prövning och likaså kommer den skattskyldige i ett bättre läge om löpande anteckningar finns över det arbete som make har utfört. Det bör också tillmätas vikt om inkomstanmälan till försäkringskassa har skett och om t. ex. preliminär skatt har betalats på föreskrivet sätt. Även andra omständigheter är av betydelse, såsom i vad mån make har annat arbete, sjukdom osv. I många fall är situationen sådan att det är troligt att den medhjälpande maken har utfört arbete i uppgiven omfattning. Även om en noggrann prövning skall ske måste denna givetvis i första hand inriktas på sådana fall där man har anledning misstänka skattefusk eller liknande.

Tidsgränsen 600 timmar per år som förutsättning för avdragsrätt överensstämmer med vad som gäller för fåmansbolagen. Om beskattningsåret omfattar kortare eller längre tid än 12 månader jämkas timantalet med hänsyn härtill. Om medhjälpande maken uppburit sjukpenning eller föräldrapenning under del av året gäller att det antal arbetstimmar som bör tillgodoräknas medhjälpande make får bestämmas med hänsyn till hans arbetsinsats under

tiden närmast före den period då han varit sjukskriven eller uppburit föräldrapenning.

Rätt till inkomstuppdelning är enligt huvudregeln avsedd bara om medhjälpande makens arbete utförts på annan plats än makarnas bostad. Denna begränsning motiveras av kravet att inte lämna utrymme för opåkallade skattelättnader. Om särskilda lokaler för verksamheten finns medräknas i regel inte arbete i bostaden. I sådana fall torde, sägs det i propositionen, de arbetsuppgifter som utförs i hemmet normalt ha mer indirekt betydelse för verksamheten, och skälen till att låta dessa uppgifter grunda rätt till inkomstuppdelning är mindre starka. Genom kravet på att arbetet normalt skall ha utförts utanför bostaden erhåller man en i viss mån objektiv och kontrollerbar begränsning till de fall där make varit faktiskt verksam i rörelsen. Regeln beträffande arbete i bostaden är dock inte utan undantag. Fall kan tänkas där det är motiverat att beakta även arbete som har utförts i bostaden. En förutsättning bör då i regel vara att särskilda lokaler saknas för det arbete som medhjälpande make har utfört. En annan förutsättning bör vara att arbetsuppgifterna inte får innehålla inslag av privat natur. Hit hör framför allt telefonpassning, representation, körning av privatbil och andra mer allmänna göromål. I jordbruk bör arbete i bostaden delvis kunna beaktas. Om exempelvis en lantbrukarmake har utfört ca 500 timmars arbete inom det egentliga jordbruket så bör tidskravet 600 timmar anses uppfyllt om han dessutom har utfört ca 100 timmars kontors- och bokföringsarbete i bostaden.

Även i fråga om rörelse kan medhjälpande makes arbete vara förlagt till hemmet. Som exempel kan nämnas åkerirörelse, där make tar upp beställningar, eller verksamhet i större omfattning där biträde lämnas genom ordermottagning eller skötsel av bokföring och räkenskaper. Av betydelse kan härvid vara i vad mån del av bostaden har ställts i ordning för arbetsuppgifterna. Allmänt kan sägas att om det ställer sig naturligt att utföra en viss arbetsuppgift i bostaden bör sådant arbete kunna beaktas vid bedömning av medhjälpande makens arbetsinsats. Frågan om arbetsplatsens belägenhet torde komma att beröras i riksskatteverkets kommande anvisningar i detta ämne.

Inkomstuppdelningen enligt den nya lagstiftningen är obligatorisk. Det har nämligen inte ansetts riktigt att makar, som arbetar tillsammans i en förvärvskälla, skall ha större möjligheter än andra förvärvsarbetande makar att välja mellan sam- och särbeskattning. Från social synpunkt är det också angeläget att medhjälpande make tillgodoräknas pensionspoäng för ATP även i de fall då särbeskattningen inte leder till lägre skatt än sambeskattnig. I propositionen framhålls dock att det i praktiken bara undantagsvis torde komma i fråga att genomföra inkomstuppdelning för makar som inte vill ha inkomstuppdelning.

När det gäller vilket belopp som skall beskattas hos medhjälpande make är utgångspunkten en marknadsmässig ersättning. Den medhjälpande makens

arbetsinkomst har dock begränsats till en tredjedel av nettointäkten. Den make, som står för verksamheten, beskattas sålunda alltid för minst två tredjedelar som ersättning för hans företagsledning och övriga insatser i verksamheten. En motsvarande begränsning gäller beträffande fåmansbolagsfallen.

Med en marknadsmässig ersättning avses i princip avtalsenlig lön för det utförda arbetet. En korrekt beräkning förutsätter egentligen uppgift om den totala arbetstiden, specificering av vilken tid som ägnats åt olika slags arbetsuppgifter samt en bedömning av vad som utgör avtalsenlig lön för de olika uppgifterna. Begränsningen till en tredjedel av nettointäkten torde emellertid i hög grad förenkla tillämpningen. I många fall är den totala nettointäkten inte större än att man kan utgå ifrån att en tredjedel inte utgör en för hög ersättning för en arbetsinsats som dock skall motsvara minst 600 arbetstimmar. RSV avses här utfärda anvisningar.

För beskattningen av medhjälparnas inkomst har man valt delägaralternativet. Det innebär att nettointäkten av jordbruket eller rörelsen beräknas utan avdrag för värdet av medhjälparens arbetsinsats. Därefter fördelas nettointäkten mellan makarna inom den gällande ramen. Båda makarnas inkomster taxeras som härrörande från den förvärvskälla – jordbruksfastighet eller rörelse – i vilken de är verksamma. Alternativet innebär vidare att vardera makens inkomstandel behandlas som inkomst av annat förvärvsarbete än anställning i socialförsäkrings- och avgiftshänseende.

Det avgiftsfria beloppet enligt 4 § lagen (1968:419) om allmän arbetsgivaravgift på 18 000 kr. har anpassats till de nya reglerna för inkomstuppdelning. Ett för makarna gemensamt fribelopp på 18 000 kr. gäller i fråga om inkomst av verksamhet i vilken båda deltar.

Beskattning vid gemensam verksamhet

De regler som gäller för medhjälparfallen tillämpas inte vid gemensam verksamhet där båda makarna är självständiga yrkesutövare i samverkan. Utgångspunkt för inkomstuppdelningen vid gemensam verksamhet är i stället vad makarna avtalat. Skattemyndigheten har emellertid möjlighet att pröva om den avtalade inkomstuppdelningen är skälig med hänsyn till makarnas arbetsinsatser, kapitalinsatser och andra liknande faktorer. Är uppdelningen inte rimlig bör den frångås. Givetvis kan det ibland vara svårt att dra gränsen mellan medhjälparfall och gemensam verksamhet. I propositionen berörs denna fråga. Det sägs bl. a. att sådan verksamhet som fordrar särskild utbildning eller kompetens normalt inte bör bereda större svårigheter. Har makarna i stort sett samma utbildning och deltar de i arbetet i lika mån finns det anledning att tillämpa reglerna för gemensam verksamhet. Är det däremot fråga om en verksamhet där krav på utbildning eller särskild kompetens inte direkt kan uppställas får ytterligare faktorer vägas in. Om två makar tillsammans driver ett jordbruk och är lika verksamma bör detta kunna be-

dömas som gemensam verksamhet, i synnerhet om de äger lika stor del av jordbruket och även har samma ekonomiska ansvar. Det nu sagda gäller även åtskilliga verksamheter i rörelseform där själva verksamheten som sådan utövas av båda makarna och samma förhållanden i övrigt föreligger som i det nyss nämnda exemplet. Däremot bör gemensam verksamhet i denna bemärkelse inte anses föreligga i alla de fall där en av makarna svarar för själva rörelseverksamheten som sådan (taxirörelse, byggnadsverksamhet, konsultverksamhet m. m.) under det att den andre maken svarar för t. ex. kontorsbetonade göromål, även om båda äger del i förvärvskällan. Huruvida den inkomst som beskattas hos vardera maken skall behandlas som A- eller B-inkomst får bedömas enligt vanliga regler.

Förvärvsavdraget m. m.

I sammanhanget ändras också reglerna om förvärvsavdrag. Avdraget för make som har inkomst av jordbruksfastighet höjs nu till samma nivå som i fråga om andra A-inkomster eller till 2 000 kr. Härmed tillgodoses ett gammalt önskemål från jordbrukarhåll.

Reglerna om inkomstuppdelning aktualiserar också ansvaret för skatteinbetalningen. Inkomstuppdelning och särbeskattning kan ske även om ersättning faktiskt inte har utbetalats till den medhjälpande maken. Det kan således tänkas att en särbeskattad medhjälpande make saknar medel till att betala skatten. För att hindra att de nya reglerna missbrukas på så sätt att makarna i samförstånd underlåter att betala skatt och att denna inte heller kan indrivnas, har införts ett särskilt makeansvar. Den make som står för verksamheten skall ansvara för att den andre makens skatter avseende den uppdelade inkomsten vederbörligen betalas.

Föräldrar och barn

Den nya lagstiftningen berör också avdragsmöjligheterna för lön till den skattskyldiges barn. Avdrag medges inte för lön till studerande barn över 16 år utom såvitt avser arbete som utförts under sommarferier eller annat uppehåll av minst en månads varaktighet. Regeln i detta hänseende avser även barn som passerat 18-årsgränsen. För barn mellan 16 och 18 år gäller också att avdrag endast skall medges om barnets inkomst av arbete hos föräldrarna är så stor att den föranleder skatteplikt. Avdragsförbudet omfattar även barn som inte är hemmavarande. De nya bestämmelserna innebär knappast någon förändring i fråga om yrkesverksamma barn. Även studerande barn kan enligt förslaget uppbära lön med avdragsrätt för föräldrarna så fort arbetsinsatsen har varit av påtaglig omfattning.